

Валерій Левченко

**НАУКОВІ КОМУНІКАЦІЇ ВЧЕНИХ-ІСТОРИКІВ ОДЕСИ ТА КРИМУ
З КІНЦЯ XVIII ст. ДО ПОЧАТКУ XXI ст.:
ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ДОЦИФРОВОЇ ЕПОХИ**

*Єдина відома мені розкіш –
це розкіш людського спілкування.
Антуан де Сент-Екзюпері¹*

Вислів відомого французького письменника Антуана де Сент-Екзюпері є символічним. Він нагадує про цінність спілкування з близькими по духу, привабливими людьми, що в повній мірі, як частіше буває у житті, пізнається зазвичай із запізненням. Саме спілкування, налагодження міжособистісних комунікацій є найважливішим інструментом пізнання, тому що тільки через змістовне спілкування з іншою людиною або знайомство з плодами її творчої діяльності ми отримуємо необхідні знання. Одним із яскравих прикладів цього служать комунікації інтелектуалів, види, засоби і форми взаємозв'язків яких не тільки сприяють розвитку механізмів самоорганізації наукового співтовариства, формуванню нових знань тощо, а й урізноманітненню матеріальної та духовної життєдіяльності людини з її потребами у повсякденні.

У сучасному глобалізованому світі наукова комунікація, тобто спілкування між науковцями-дослідниками, що обмінюються інформацією, отримують нові дані, необхідні для подальших досліджень, або обмінюються науковими повідомленнями (ідеями, знаннями тощо) займає важливе місце як у науковому просторі, так й у розвитку суспільства. Творче спілкування вчених та обмін досвідом у межах інтелектуального простору є усталеною формою функціонування наукового співтовариства. Це сприяє створенню загального науково-дослідного поля комунікацій, що в свою чергу є важливим чинником інтеграційного процесу науковців всіх країн до міжнародного інтелектуального простору та прогресу світової науки. Для досягнення своєї головної мети – одержання наукового знання, науковці вимушені спілкуватися один з одним. У процесі такого спілкування відбувається не лише переміщення інформації, але встановлюються певні соціальні взаємини – вирішуються питання щодо пріоритету наукових досліджень, здійснюється стратифікація наукового співтовариства тощо. Комунікація в науці є цілісною системою, різні компоненти якої (формальні, неформальні, усні, письмові, міжособистісні, міжгрупові тощо) тісно пов'язані між собою та є специфічними

¹ К.В. Душенко, *Большая книга афоризмов*, Москва 2003, с. 530.

для різних рівнів об'єднання вчених – починаючи від локальних співтовариств (кафедра, лабораторія, виш тощо), групи вчених за інтересами до окремої дисципліни та наукового напрямку до наукового співтовариства загалом². Така цілісна система виявляється продуктом історичного розвитку всіх сфер життєдіяльності людини.

У цьому контексті викликає дослідницький інтерес історія наукових зв'язків учених-істориків Одеси та Криму в період з кінця XVIII ст. до початку XXI ст., як географічних сусідів. Наукові співтовариства двох адміністративно-територіальних одиниць (відповідно міста (обласного центру) і автономної республіки) півдня України починаючи з кінця XVIII ст. (Крим анексований та включений до складу Російської імперії 1783 р., Хаджибей (Одеса) – 1789 р.) та впродовж понад двох століть входили до складу одних державних утворень (від Російської імперії до України), а становлення та розвиток на їх теренах наукових інфраструктур відбувався в однакових суспільно-політичних і соціально-економічних умовах. Дослідження питання еволюції комунікативних зв'язків вчених-істориків двох сусідніх адміністративно-територіальних одиниць дає можливість проаналізувати їх контакти на професійному підґрунті, внесок у розвиток соціогуманітарних наук та життєдіяльності суспільства.

Інтерес до проблеми наукової комунікації сягає своїми коріннями в далеке минуле. Спілкування, процеси взаємодії між науковцями, взаємини, питання, з якими вони стикаються, вступаючи в контакт з іншими представниками наукової інтелігенції, завжди привертала до себе пильну увагу. Хоча у науковій літературі нами не виявлено робіт, присвячених зазначеній у статті тематиці. У цілому питання про творчу взаємодію вчених у процесі їх професійної діяльності, повсякденного спілкування почали займати провідне місце в наукознавчих дослідженнях починаючи з 1970-х рр., коли дослідниками було визначено, що спілкування вчених щодо проведення досліджень та отриманих результатів вважається суттєвою характеристикою їх наукової діяльності³. Ця тематика потрапила й у поле зору сучасних українських науковців⁴. На останні понад двадцять років

² Э.М. Мирский, В.Н. Садовский, *Проблемы исследований коммуникаций в науке*, Коммуникация в современной науке, Москва 1976, с. 14–17.

³ *Коммуникация в современной науке*, Москва 1976, 438 с.; В.П. Карцев, *Социальная психология науки и проблемы историко-научных исследований*, Москва 1984, 308 с.; У.Д. Гарвей, *Коммуникация – суть науки*, Роль коммуникаций в распространении научно-технических достижений, Москва 1986, с. 63–81 та ін.

⁴ В. Онопрієнко, *Наукове співтовариство. Вступ до соціології науки*, К., 1998, 99 с.; В. Онопрієнко, Н. Теппер, *Наукове співтовариство як засіб самоорганізації науки*, Вісник НАН України 3–4 (1998) 3–7 та ін.

української історіографії припадає новий етап у вивченні історії наукових зв'язків вчених на теренах України у різних площинах їх професійної діяльності⁵. Кількісне та якісне зростання досліджень з цієї тематики на сучасному етапі пов'язане з переходом від моно- до мультиконцептуальності в оцінці історії науки, а методологічну базу вивчення питань наукової комунікації складають принципи соціальної та культурної історій, в рамках яких наукові контакти вчених розглядаються як невід'ємна частина соціального та культурного ландшафтів.

У цілому з кінця XVIII ст. до середини XIX ст. у світовому науковому просторі, у тому числі й на південних теренах України, основним засобом наукової комунікації були листи учасників цього процесу. З середини XIX ст. основним засобом наукових контактів стали статті у різних виданнях, згодом до них додалися монографії тощо. Недоліками формальної комунікації XIX ст., був тривалий термін надходження листів⁶ та незначна кількість наукових форумів⁷, що не сприяло збільшенню шансів для особистих знайомств науковців. На зламі XIX–XX ст. спектр засобів наукових контактів поширили радіо, телефонний зв'язок, а з середини XX ст. – телебачення. Сучасні дослідники переважно все частіше звертаються за оперативною інформацією до цифрових засобів зв'язку та отримання інформації. Отже, комунікативна система науки пройшла складний шлях еволюції та

⁵ О.О. Кураєв, *Культурні зв'язки України і Франції у другій половині XIX – на початку XX ст.*: Дис. ... канд. іст. наук, К., 1992, 162 с.; Г.І. Калінчева, *Українсько-німецькі освітні і наукові зв'язки у 20-ті – на початку 30-х років*: Автореф. дис. ... канд. іст. наук, Донецьк 1996, 22 с.; Г.В. Саган, *Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)*: Автореф. дис... канд. іст. наук, К., 1999, 20 с.; О.Ф. Коновець, *Наукова комунікація в Україні в 20–30-х роках*, Наукові записки Інституту журналістики 8 (2002) 163–171; Г.Ю. Баженова, *Міжнародні зв'язки істориків Росії (друга половина XIX – початок XX ст.)*: Автор. дис. ... канд. іст. наук, К. 2008, 20 с.; В. Ткаченко, *Українська наука у царині міжнародної комунікації (1920–1939 рр.)*, Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика 14 (2008) 364–376; В.В. Левченко, *Вчені-історики Одеси в міжнародній науковій комунікації в 1917–1930-х рр.*, Університет: науковий історико-філософський журнал 3 (47) (2012) 11–22; В.В. Левченко, *Наукова комунікація в Одесі 1917–1944 рр.: ресурс розвитку освіти та науки*, Південний захід. Одесика 15 (2013) 87–105; В.В. Левченко, *Международные научные связи учёных-историков Одессы во второй половине XIX – первой половине XX вв., Русское научное наследие за рубежом России, Брянск 2013*, с. 82–94; Д.П. Урсу, *Одесса в европейском и культурном пространстве (XIX–XX вв.)*: Документальные очерки, О. 2014, 272 с. та ін.

⁶ Наприклад, доставка листа з Санкт-Петербурга до Одеси тривала більше ніж півмісяця. Див.: Г.С. Левченко, *Вплив Кримської війни (1853–1856 рр.) на періодику півдня України (за матеріалами газети “Одесский Вестник”)*, Проблемы славяноведения 9 (Брянск 2007) 34, 37.

⁷ У Російській імперії до зустрічей науковців у такому форматі можна віднести 16 Археологічних з'їзді, які пройшли у період від 1869 до 1914 рр.

постійно поповнювалася новими засобами, а основним видом професійних контактів була формальна комунікація, що являє собою обмін науковою інформацією через спеціально створені структури (музеї, бібліотеки, виші, видання, науково-дослідні установи, архіви, наукові форуми тощо) для генерації, оброблення і поширення наукового знання.

У сучасному світовому просторі одним із основних та передових засобів неформального спілкування фахівців, зайнятих у науково-дослідницькому процесі, є інформаційні технології та телекомунікаційні мережі. Наприклад, автор цих рядків має досвід наукової комунікації з Вячеславом Васильовичем Корнієнком, старшим науковим співробітником Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, з 13 січня 2014 р. Тоді В. Корнієнко надіслав е-листа із запрошенням опублікувати статтю в одному із видань науково-дослідної установи, в якій він працює. З того часу, майже за один рік (без 41 дня станом на 2 грудня 2014 р., день виступу на конференції “Крим в історії України”), обмінялися понад 60-ма листами, відбулося з десяток телефонних розмов, зміст яких стосувався різноманітних тем, у тому числі питання щодо переведення нашого знайомства з площини віртуальної у візуально-реальний формат. Коли В. Корнієнко надіслав мені інформаційний лист щодо конференції “Крим в історії України”, то не скільки безпосередня участь у цьому форумі підштовхувала мене подати заявку для того, щоб стати учасником цієї конференції, а бажання здійснити зустріч з людиною, з якою до цього мав неформальні комунікативні контакти у віртуальному форматі. Виходячи з ситуації неформального наукового спілкування та враховуючи тему моїх наукових досліджень – історія історичної науки та вищої школи в Одесі, мене зацікавив аспект комунікаційного зв’язку вчених-істориків Одеси з південно-східними географічними сусідами – вченими-істориками Криму в період до часу потрапляння наукового простору в телекомунікаційну мережу – доцифрову епоху. Які засоби наукової комунікації впродовж понад двох століть використовували науковці? Які канали зв’язків, засоби та види наукового спілкування склали основу розвитку історичної науки на півдні України?

Хронологічний період зазначеної проблематики відповідно до державних утворень, у межах яких відбувалися комунікаційні відносини науковців, умовно розділимо на три етапи: “імперський” (кінець XVIII ст. – 1920 р.), “радянський” (1920–1991), “український” (1991 – початок XXI ст.). У свою чергу “імперський” етап розділяємо на три стадії: 1797–1839 рр.; 1839–1865 рр., 1865–1920 рр.

Початок першої стадії пов'язаний з діяльністю вчених-аматорів (О. Панагідор-Ніковул (грек), П. Дюбрюкс (француз), І. Стемпковський (польські коріння), І. Бларамберг (голландське походження), А. Ашик (сербські коріння) та ін.) навколо шукань та збереження залишків матеріальної культури на території Північного Причорномор'я і Криму. Першим дослідником, який 1797 р. почав розшук археологічних раритетів на теренах Південної України, став О. Панагідор-Ніковул⁸. Основними форматами наукової комунікації дослідників були розкопки (Пантікапей, Ольвія, Акерман, о. Зміїний, курган Куль-Оба тощо), діяльність у музеях (Одеський міський музей старожитностей (1825 р.), Керченський музей старожитностей (1826))⁹, публікація статей у ненаукових періодичних виданнях (“Одесский Вестник”)¹⁰, офіційне та приватне листування тощо.

Особливостями цієї стадії є те, що складно встановити чітку приналежність кожного з любителів археологічних цінностей до якоїсь однієї адміністративно-територіальної одиниці – Одеси чи Криму. Під час пошуку матеріальних раритетів у сферу їх інтересів входила територія Північного Причорномор'я і Криму. За походженням перші дослідники матеріальних залишків на теренах Південної України були представниками європейських країн, які отримали освіту в європейських навчальних закладах (крім А. Ашика, І. Стемпковського), а під час військових походів або відряджень вони перебували за кордоном в європейських країнах, де знайомилися з місцевою філософією життя та розвитком науки. Отже, всі дослідники цієї стадії під час формування та розвитку історичної науки в Одесі й Криму привнесли європейську ментальність, а не традиції російського наукового простору та створили передумови для виникнення нової галузі в науці Російської імперії – античної археології.

На другу стадію (1839–1865) припадає час об'єднання діяльності археологів-аматорів (М. Бларамберг, А. Ашик, З. Аркас, М. Мурзакевич, А. Айвазян та ін.) навколо Одеського товариства історії та старожитностей (1839–1922)¹¹, мета якого полягала у всебічному вивченні історії Північного Причорномор'я та Криму. Офіційним друкованим виданням товариства стали “Записки Императорского Одесского общества истории

⁸ *Історія Одеси*, Колектив авторів. Голов. ред. В.Н. Станко, О. 2002, с. 124.

⁹ С.Б. Охотников, *Археологія в Одесі. 185 лет Одесскому археологическому музею (1825–2010)*, О. 2010, с. 18–29.

¹⁰ Див.: Г.С. Левченко, *Історико-краєзнавчі публікації на шпальтах “Одесского Вестника” (1827–1894): напрями, періодизація, автори*, Краєзнавство 2 (2012) 36–44.

¹¹ Див.: В.М. Хмарський, *Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей*, О. 2002, 400 с.

и древностей”¹², в яких домінували статті та матеріали з античної й середньовічної археології, нумізматики й епіграфіки та публікації джерел, здебільшого з історії Північного Причорномор’я XVI–XVIII ст. У додатках до кожного тому публікувалися протоколи засідань товариства, що містили важливі відомості про характер колекцій і окремих знахідок, що надходили до музею товариства. Крім “Записок” було видано три випуски каталогу античних теракот музею та кераміки з Феодосії, опис східних монет, старовинних планів і карт, що зберігалися в музеї. Керівництву товариства належало багато пам’яток і колекцій, що знаходились у Криму (Феодосійський музей 1850 р., територія Судакської фортеці 1868 р., Мелек-Чесменський курган 1869 р.), де значна кількість його членів проводила наукові дослідження¹³. Одним із активних науковців цієї стадії був О. Негрі (з листопада 1844 р. віце-президент Товариства). Для “Записок” він переклав фрагменти турецького рукопису, що довгий час знаходився в Криму і належав мурзі Мурату Аргінському, список якого придбала бібліотека Товариства. О. Негрі став дослідником і перекладачем низки турецьких актів, що зберігалися у міському музеї старовини і бібліотеці Товариства; арабського напису про будівництво 1313 р. першої мусульманської мечеті в Криму; фірману, даного 1757 р. турецьким султаном Мустафою митрополиту Гедеону на Кримську єпархію. Він зробив суттєві зміни до перекладу 158 арабських і турецьких написів, що знаходились у Бахчисараї. Праці дослідника увійшли до першого та другого тому “Записок”¹⁴.

Основним видом наукової комунікації цього часу були розкопки в Ольвії, Херсонесі, Феодосії, Керчі тощо. З середини XIX ст. основним засобом комунікацій стала стаття у наукових часописах.

Третя стадія (1865–1920) пов’язана з виходом на олімп наукової комунікації викладачів Імператорського Новоросійського університету. Серед них у налагоджуванні комунікативних зв’язків вагому роль відіграли – В. Юргевич, Н. Кондаков, Е. фон-Штерн, І. Линниченко, Б. Варнеке та ін. Одним із важливих досягнень представників університету у площині наукової комунікації стало ініціювання та проведення VI археологічного з’їзду в Одесі (15 серпня – 1 вересня 1884 р.)¹⁵.

¹² *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*, О. 1844–1919, т. 1–33.

¹³ Див.: С.Б. Охотников, *Op. cit.*, с. 32–44.

¹⁴ Н.М. Діанова, *Формування етно-конфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)*, О. 2010, с. 36.

¹⁵ Див.: С. Б. Охотников, *Op. cit.*, с. 44–59.

Крим приваблював одеських істориків і тоді, коли вони внаслідок різних обставин були змушені змінити місце проживання або праці. Наприклад, Н. Кондаков після того як наприкінці 1887 р. залишив Одесу та переїхав до Санкт-Петербурга часто приїжджав до різних місць Криму відпочивати або працювати. Так, у червні 1886 р. він перебував на розкопках у селищі Кара-Мерит Євпаторійського повіту¹⁶, а в травні 1888 р. на запрошення графа О. Бобринського приїхав до Ялти для організації розкопок у Херсонесі. У місцевій пресі також повідомлялося, що історик отримав у спадок після смерті брата дачу в Ялті та влітку планував продовжити розкопки городища від головної вулиці, що веде від храму святого Володимира до моря, у напрямку до Карантинної бухти¹⁷.

У цей же час відбувається й реверсивний рух у напрямку співпраці одеських науковців у товариствах Криму. Наприклад, з Тавричеською вченою архівною комісією плідно співпрацював одеський історик Б. Варнеке¹⁸. Одним із центрів наукових комунікацій також став Кримсько-Кавказький гірський клуб (адміністративний центр клубу перебував в Одесі), серед завдань якого було збирання даних з геології, географії, флори, фауни, етнографії, археології та історії Криму, проведення екскурсій¹⁹. Клуб щорічно видавав “Записки Кримсько-Кавказького гірського клубу” (Одеса, 1891–1917). Наприклад, на шпальтах “Записок” одну зі своїх праць²⁰ опублікував одеський історик В. Стратен²¹. Четвертим головою клубу, який пробув на цій посаді більше двадцяти років, був представник одеського наукового співтовариства – О. Бертъє-Делагард. Крім виконання адміністративних обов’язків (до того ж був віце-президентом і фактичним керівником Одеського товариства історії і старожитностей) він власним коштом проводив археологічні розкопки ранньосередньовічного могильника Суук-Су та реставраційні роботи у Судацькій фортеці²².

¹⁶ Див.: С. Желясков, В. Левченко, Г. Левченко, *Роль Никодима Кондакова у формуванні фондів Музею витончених мистецтв Імператорського Новоросійського університету*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна 4: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925) (2014) 49–50.

¹⁷ *Археологические раскопки в Херсонесе*, Одесский Вестник (1888, 22 травня).

¹⁸ Б.В. Варнеке, *Легенды о происхождении скифов. (Памяти Ю.А. Кулаковского)*, ИТУАК 57 (1920) 321–323.

¹⁹ *Устав Крымского горного клуба*, Записки Крымского горного клуба 1 (1891) 3–10.

²⁰ В.В. Стратен, *Лермонтов на Кавказе*, Записки Крымско-Кавказского горного клуба 3–4 (1914).

²¹ Див.: В.В. Левченко, *Стратен Владимир Васильевич*, Одеські історики, т. 1, О. 2009, с. 384–386.

²² Див.: Т.О. Ізбаш-Гоцкан, *Бертъє-Делагард Олександр Львович*, Одеські історики, т. 1, О. 2009, с. 44.

Плідні наукові відносини науковців Одеси з Кримом приводили до того, що деякі з них переїжджали на півострів на постійне місце проживання. Наприклад, професор І. Линниченко під час соціально-політичного колапсу на теренах України наприкінці 1910-х рр. передбачаючи встановлення в Одесі радянської влади, поява якої могла призвести до чергових звільнень і арештів²³, вирішив застерегти свою долю та мігрував. У січні 1920 р. разом з відступаючими частинами білої армії з Одеси він виїхав та продовжив свою професійну діяльність у Таврійському університеті²⁴.

Таким чином, у період з кінця XVIII ст. до перших двох десятиріч XX ст. між вченими-істориками Одеси і Криму були налагоджені тісні комунікативні зв'язки, особливо між спеціалістами у галузі археології. Науковці здійснювали презентації результатів досліджень переважно у місцевих історико-наукових серіальних виданнях та на шпальтах періодичної преси. Перспектива зустрічей на наукових форумах була обмежена через незначну кількість їх проведення у загальній світовій практиці. На початку XX ст. соціально-політична нестабільність, скрутне матеріальне становище, криміногенна ситуація, реорганізація вищої школи, насадження ідеологій різних політичних сил та інші негаразди повсякденного життя у сукупності призвели до зменшення рівня їх наукових контактів.

Наступною фазою у розвитку наукової комунікації вчених-істориків Одеси і Криму став "радянський" етап, який також умовно ділимо на дві стадії: 1921–1954 рр. та 1954–1991 рр.

Перша стадія пов'язана із періодом перебування Криму в статусі автономної адміністративно-територіальної одиниці у складі РСФРР. Така ситуація призвела до припинення проведення одеськими археологами розкопок у Криму та зменшення наукових зв'язків з науковцями півострова. Одеські археологи у 1920-х рр. були обмежені проведенням наукових досліджень у переважній більшості на території Одеського округу²⁵ – в Ольвії (С. Дложевський), с. Усатово, В. Куяльники, о. Березань та Сухому лимані (М. Болтенко), с. Лузанівка (Г. Штейнванд)²⁶. У контексті скорочення

²³ Див.: В.В. Левченко, *Судьбы учёных Одессы на рубеже эпох (1917–1922)*, Проблемы славяноведения 11 (Брянск 2009) 134–146.

²⁴ В.А. Мирошниченко, *К биографии И.А. Линниченко*, Записки історичного факультету 8 (О. 1999) 194.

²⁵ Одеський округ – адміністративно-територіальна одиниця від 1923 р. до 1930 р. (до 1923 р. Одеська губернія), до складу якого входили Дніпровський, Єлисаветградський, Миколаївський, Херсонський повіти, що в підсумку складало більшу частину території півдня України. Див.: А.Д. Бачинський, В.П. Ващенко, С.В. Кульчицький, *Изменения административно-территориального деления Одессины (конец XVIII в. – 1975 г.)*, Південний захід. Одесика 13 (2012) 43–52.

²⁶ *Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській академії наук* 4–5 (1930) III.

наукової комунікації між одеситами і кримчанами у цей час виключенням може стати участь С. Дложевського у Керченській археологічній конференції 1926 р. (присвяченій 100-річчю від дня заснування Керченського археологічного музею)²⁷ та Е. Оксмана²⁸ у другій конференції археологів СРСР у Севастополі (10–13 вересня 1927 р., присвяченій 100-річчю проведення розкопок у Херсонесі), під час якої він брав участь в екскурсіях до Гераклейського півострова, Свято-Георгіївського монастиря та острова Св. Климента²⁹. Також в актив цієї стадії можна віднести поодинокі публікації одеських істориків Б. Варнеке³⁰ і С. Дложевського³¹ у наукових виданнях Криму. Взагалі брак коштів не давав можливість вченим-історикам налагодити стабільну видавничу діяльність, щоб задовольнити потреби наукової комунікації³².

Зустрічний рух з боку кримських науковців на цій стадії простежується в участі професора Таврійського університету О. Деревницького у 1924–1925 рр. як дійсного члена археологічної секції Одеської комісії краєзнавства при ВУАН³³. Участь “колишнього” одеського історика (у 1893–1905 рр. працював в Одесі³⁴) в Комісії скоріш можна вважати формальною на підставі того, що фактичних підтверджень його наукової діяльності в одеській академічній установі немає³⁵.

Період 1930-х рр. був відмічений зменшенням наукової діяльності у зв'язку з посиленням у країні адміністративно-командних методів управління, проведенням політики централізації, радянзації, русифікації,

²⁷ Див.: В. Корнієнко, О. Маврін, *Керченська археологічна конференція 1926 р.: всесоюзна чи всеросійська? (до історії одного термінологічного інциденту)*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна 4: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925) (2014) 423–450.

²⁸ Див.: В.В. Левченко, *Оксман Еммануїл Григорович*, Одеські історики, т. 1, О. 2009, с. 268–271; В.В. Левченко, *Тричі засуджений Еммануїл Оксман (1899–1961): до 110-річчя від дня народження*, Південний Захід. Одесика 7 (2009) 242–257.

²⁹ *Вісник Одеської комісії краєзнавства...*, ч. 4–5, с. III; В.В. Левченко, *Діяльність науково-дослідної кафедри Одеського історико-археологічного музею (1922–1930)*, Проблеми славянознавства 6 (Брянск 2004) 107.

³⁰ Б.В. Варнеке, *Театри в грецьких колоніях северного побережья Черного моря*, ИТУАК 1 (58) (1927) 28–29; Б.В. Варнеке, *Из культурной жизни грецеских колоний на Черном море*, ИТУАК 2 (59) (1928) 136–140.

³¹ С.С. Дложевський, *Деякі невиданих місць з рукопису Павла Дюбрюкса*, ИТУАК 1 (58) (1927) 67–68.

³² *Вісник Одеської комісії краєзнавства...*, ч. 4–5, с. IV.

³³ *Вісник Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській академії наук* 1 (1924) 1; 2–3 (1925) 3.

³⁴ Див.: С.Е. Березін, Т.О. Ізбаш-Гоцкан, *Деревницький Олексій Миколайович*, Одеські історики, т. 1, Одеса 2009, с. 116–118.

³⁵ Див.: *Вісник Одеської комісії краєзнавства...*, ч. 4–5, с. III–VI.

репресій, що негативно вплинуло на всі сфери життєдіяльності суспільства. На початку 1930-х рр. в Одесі припинили існування всі наукові товариства історичного профілю, а багато їх діячів були звинувачені в контрреволюційних злочинах та стали жертвами тоталітарного режиму³⁶. Несприятлива політика з боку влади щодо налагодження наукової комунікації між вченими Одеси і Криму тривала під час та після Другої світової війни.

Другу стадію (1954–1991) “радянського” етапу можна охарактеризувати як період розвитку наукової комунікації між вченими-істориками Одеси і Криму в межах загального радянського простору. Одним із осередків наукових контактів стало Одеське археологічне товариство (створено 1959 р.). Було відновлено участь одеських археологів у розкопках у Криму, але все ж таки основні археологічні дослідження проводились на території Північного Причорномор’я. У 1957 р., за часів хрущовської відлиги, було відновлено видання наукових часописів, що були одним із головних засобів комунікації науковців. Побачили світ видання “Материалы по археологии Северного Причерноморья”³⁷, “Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях...”³⁸ і “Записки Одесского археологического общества”³⁹, але загальна криза в історичній науці, що була пов’язана з ідеологічним тиском наприкінці 1960-х рр., призвела до припинення двох наукових видань та обмеженню й контролю з боку влади щодо активних комунікативних зв’язків між науковцями.

Динамічні зміни у науковому середовищі та в суспільстві в цілому, на зламі 1980–90-х рр. привели до “нової” хвилі наукової комунікації між вченими-істориками Одеси і Криму, що склали “український” період (1991 – початок XXI ст.). У першу чергу це спостерігається у площині

³⁶ Див.: Д.П. Урсу, Е.П. Петровський, *Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934–1941 роках*, Записки історичного факультету 20 (О. 2009) 300–312; В.В. Левченко, *Судьби учених-істориків Одеси в інтер’єрі епохи (1920–1953 гг.)*, Проблемы истории массовых политических репрессий в СССР. 1953–2013: 60 лет без Сталина. Осмысление прошлого советского государства, ч. 2, Краснодар 2013, с. 124–132 та ін.

³⁷ *Материалы по археологии Северного Причерноморья*, Одесса 1957, 1959–1960, 1962, 1966, 1970–1971, 1976, 2008–2011, т. 1–12.

³⁸ *Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного университета имени И.И. Мечникова и Одесского государственного музея в 1960 году*, О. 1961; *Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного музея в 1961 году*, О. 1963; *Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного музея в 1962 году*, О. 1964; *Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного музея в 1963 году*, О. 1965.

³⁹ ЗООИД 1 (34) (1960); 2 (35) (1967).

участі науковців у публікації праць на шпальтах низки одеських історико-наукових серійних видань⁴⁰. Отже, на сьогодні комунікаційний простір досить насичений і різноманітний як за форматом і регулярністю виходу видань, так і за проблемно-тематичними пріоритетами (антична історія, археологія, етнографія, історіографія, історичне-краєзнавство, медієвістика, нумізматика тощо).

Вагомому внеску у налагодженні комунікативних зв'язків між науковими співтовариствами Одеси і Криму сприяв Д. Урсу, який останні сорок років працював у вишах Одеси і Криму⁴¹. Привнесена ним в одеський науковий простір тематика історії кримськотатарського народу сприяла появі багатьох праць щодо цієї проблеми⁴². Активно розвиває комунікаційні відносини й А. Непомнящий – професор Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського⁴³, який є членом спеціалізованої вченої ради в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова.

На сьогодні через суспільно-політичну ситуацію, що призвела до тимчасового виходу Криму зі складу України, комунікаційні зв'язки між науковцями отримали новий вектор розвитку, але в цілому, завдяки інформаційним технологіям і телекомунікаційним мережам, вони все ж зберігаються. В якому форматі вони відбуваються, які плоди вони принесуть та відповіді на інші питання дадуть вчені наступних поколінь. Зазначимо, що відповідно до закону трьох стадій О. Конта, за допомогою якого можна розглянути розвиток людського інтелекту в історії людства, всі науки і всі суспільства неминуче завершують свою еволюцію на позитивній стадії, так само сталося й у площині наукової комунікації вчених-істориків Одеси і Криму за понад двохсотрічну історію, яка створює можливості для розвитку майбутніх відносин та впливати на розвій процесів історичної науки.

⁴⁰ *Древнее Причерноморье*, Одесса 1989–1991, 1996, 1998, 2003, 2005, 2008, 2011; *Древнее Причерноморье. Краткие сообщения Одесского археологического общества*, Одесса 1993–1994, 1999, 2008, вип. 1–4; *Старожитності Причорномор'я*, Одеса 1995, 2000, вип. 1–2; *Вестник Одесского музея Нумизматики*, Одесса 1999–2012, вип. 1–46; *Античные и средневековые монеты Северного Причерноморья*, Одеса 2002–2005, т. I–IV; *Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження*, Одеса 2000–2002, т. 1–3; *Матеріали по археології Северного Причерноморья*, Одесса 1957, 1959–1960, 1962, 1966, 1970–1971, 1976, 2008–2011, т. 1–12 та ін.

⁴¹ Див.: Ф.О. Самойлов, *Урсу Дмитро Павлович*, Професори Одеського (Новоросійського) університету, т. 4, О. 2005, с. 296–298.

⁴² Д. Урсу, Т. Вінцовський, *Кримські татари – випускники Новоросійського (Одеського) університету та їх доля*, Краєзнавство 4 (2011) 17–25 та ін.

⁴³ Див.: *Дослідники історії Південної України: біобібліографічний довідник*, том 1, К. 2013, с. 249–256.

Аналіз проблеми комунікативних зв'язків одеських і кримських вчених-істориків показує, що узагальнюючої праці, яка розкриває основні напрями їх співробітництва у період з кінця XVIII ст. до початку XXI ст. не було написано. Під час першого етапу внаслідок широкого використання засобів комунікативних відносин відбулася інтенсифікація контактів, що стало вагомим чинником у розвитку історичної науки на теренах Південної України. Різноманітність контактів вчених-істориків відбувалася у форматі формальних і неформальних відносин, що сприяло розширенню поля історичних досліджень. Всі перераховані фактори привели до відкладення значного пласта наукової спадщини. Вивчення другого етапу свідчить про обмеження вчених у можливостях брати участь у науковій комунікації, що призвело до певних втрат між одеськими і кримськими істориками досвіду співпраці. Вивчення історії третього етапу зазначеної проблематики дає можливість констатувати про високий рівень розвитку різних засобів наукової комунікації за часів формування та розвитку демократичних засад у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Закономірності розвитку комунікаційної мережі між вченими-істориками Одеси і Криму, диференціація дослідницької проблематики їх публікацій, осмислення взаємозв'язку опублікованих наукових досліджень з життям суспільства, визначення їх внеску у вивчення різноманітних проблем історії, методології, історіографії, джерелознавства, краєзнавства, спеціальних історичних дисциплін тощо – далеко не повний перелік завдань, які ще мають бути розв'язані у майбутньому.